

WSJ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

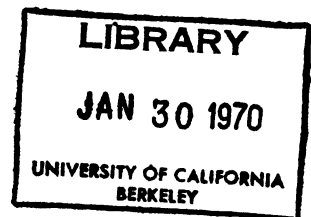
└ Nas jezik ┘

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1968.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Употреба неких предлога са <i>a</i> на крају и без њега	1— 9.
2) Мил. Павловић, Глагол <i>стајти</i> и семантичка супротност уз инфинитив	10 -- 22
3) П. А. Дмитријевић, Јесу ли потребна ограничења?	23— 40.
4) И. Грицкат, Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику	41— 51
5) Велимир Михаиловић, „О кукову дне“ — <i>Ad calendae graecas</i>	52— 58.
6) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора	59— 82.
7) Милоје Р. Николић, Избор Александра Белића за академика	83— 96.
8) Језичке поуке	97—108.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојичић

БЕОГРАД
1968.

Штампа : Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

ГЛАГОЛ СТАТИ И СЕМАНТИЧКА СУПРОТНОСТ УЗ ИНФИНИТИВ

I

Глагол *стати* показује диференцирање значења у највећем степену. То је приказано у *Rječniku Југосл. академије знаности и умјетности* као тростепено груписање и разграничавање значења, као комплекс семантичких померања и одступања. Ипак, иако је ту чланак посвећен овоме глаголу веома обиман, у њему нису у свему приказане нијансе семантичког рељефа онако како би одговарало семантичкој динамици укрштања и девијација. Под разним основним семантичким гранама налазе се сличне семантичке вредности. Али је углавном добро одвојено значење „почети” (књ. XVI, с. 457, под *кк*). Ово значење није потпуно издвојено према осталим значењима самом структуром чланка, а тај се одељак у битности супроставља свима осталим значењима. У основи перфективан глагол „стати” супроставља се глаголу „стајати” — „стојати”, и означава завршност, а томе је потпуно супротна семантичка вредност „почети”, каква изразито одговара нијансама фр. „*se mettre à faire quelque chose*”, „*être sur le point de...*”

Такво значење, одређивање почетка неке активности је изразита појава у свакодневном говору, и нормално је пре свега размотрити синхронично стање у савременом језичком осећању, да би се могао решити сам основни проблем у принципу, а затим да би се могли разјаснити и постанак и устаљивање те категорије.

Сам принцип функционалне супротности у језику, као *contradictio in adjecto*, констатовао сам (на другоме месту, у штампи) поводом ефекта у негацији. Веома интезивна емоционалност, обично уз чуђење или протест, поништава ефекат знака негације, односно оспорава афирмацију интелектуалних, мирних говорних формулација. Примери „Нисам ли вам то рекао”, односно „Зар вам нисам то рекао” значе „Ја сам вам то рекао”; обратно — негирање „Ја вам то нисам рекао” под притиском емоционалног ефекта јавља се у формули „Ја вама то рекао?!”, односно „Зар сам ја то вама рекао?!”

Једна иста вредност не може сама себи бити супротна без специфичног знака супротности. Сама опозитност става и управо супротност уопште, морају бити условљене нечим у психолошком процесу говорнога тока. Према томе, завршност кретања *Ст а д е пошто је рекао своје мишљење*, налази се у потпуној супротности према формули *Ст а д е нам говорити о својим утисцима*, али без икаквог формалног језичког знака опозитности. Без језичког адверзативног средства, опозитност, дакле, мора бити условљена на други начин, и одговор треба тражити у ставу, ситуацији, анализи условљености у говорном току.

II

Семантичка структура глагола „стати” по Вуку Караџићу (Рјечник), према основном значењу „*stehen bleiben, consisto*”, и према другоме „стати на што” „*treten, insisto*”, има треће значење „стати коме на пут”, „*in dem Weg treten, impedio*” и шесто, које има неколико нијанси, са семантичком вредношћу почетка. С једне стране имамо застој, завршетак односно ефекат завршетка (*стати коме на ногу, на жуљ*); с друге стране имамо — не сâм почетак, него индикацију почетка неког другог активитета. Ово значење (под 6) Караџић тумачи као „*es zustand, begann*”, а упућује на „почети”, везујући га и са неким другим, мање карактеристичним глаголима (*закупити 3, окренути 3, отиснути 5, отићи*

2, *отрнути* 6, *узети* 5). Овде је значајно то што Караџић не везује значење само за инфинитив, односно за конструкцију са „да”, већ под истим бројем даје и израз *стаде га вика*, а *Речник* Ристића и Канрге наводи тај израз у варијанти *стаде га дрека*, и то као посебно значење (16). Али је корисно навести да тај речник показује као значење 10 — „стани, нисмо се тако погодили”, а ту би тек био прави опозитни однос према значењу *стати* „почети”.

У *Рјечнику* JAZU значење „почетка” везано је само за примере с инфинитивом.

Прву групу таквих примера чине глаголи личног односа типа *d i s c e n d i — s e n t i e n d i*. Према примеру који указује на почетак *з а п а ж а њ а* („*slišati*”):

- *Mnim da zmiје svim milosne,*
kada moј plač slišat stanu,
vrće [vrć će] čemer moј na stranu (Bobaljević, 223);
- Ако ме ни тада не станете слушати (Мојс. 3. 26, 28);
- Кад се дречиш и станеш слушати глас (Мојс. Б. 30, 8).

У неколико примера налазимо почетак изражавања *ути-ска г л а с о м*:

- Исцјели га, да ниједи *стаде* говорити (Мат. 12, 22);
- Тешко вама, кад стану сви добро говорити за вама (Лука, 6, 26);
- И *стадоше* се веселити (Лука, 15, 24);
- И повикавши народ *стаде* чекати Мар. 15, 8);
- *Стадоше* викати иза гласа (Jos. 18, 28);
- *Стадоше* пророковати (Jos. 18, 29);
- *Стадоше* им се ругати (Jos. 18, 28);
- *Стаде* иза гласа плакати (Исав. Дан. 1. Мојс. 27, 28);
- Кад их станеш бројити (Мојс. 2, 30, 12).
- *Стаде* мрзити на њ (Мојс. 1, 37, 4).

Најзад ту су и примери који указују на почетак и других врста активности:

- *фиг.* Кад станете од тог стабла јисти,
 очи ће се ваше отворити (Рељковић, Сатир 31);
- Тако ће бит и у твојој кући,
 ако стане сватко себи вући (ib. 148);

- Ако се не умирите и станете унапредак живљети по мојој вољи, ја ћу на вас дићи војску (Вук.—Дан. 3, 133);
- Стаде опет гријешити (Мојс. 2, 9, 34);
- Кад станем убијати (ib. 2, 12, 13);
- Изведоше га из града, стадоше га засипати камењем (Дј. ап. 7, 58);
- Кад оставите Господа и станете служити туђим боговима (Ис. Нав. 24, 20);
- Кад станеш косу гојити,
и чисти бисер низати,
онда ћеш моћи чувати (Н. П. Вук 5, 1899, 40).

Ови примери нам показују да се глагол *стати*, глагол тренутно испољеног стања, јавља скоро искључиво у облицима историјског презента — *стане* и аориста — *стаде*, *стадоше*. Облици 1—2 л. ј. и мн. — *станем*, *станеш*, *стадох*, (ти) *стаде* и *стадосмо*, *стадосте* се не јављају, а то показује несумњиво да ту није условљеност директном комуникативношћу, него да је управо глагол ситуационог усмеравања ка непосредној будућности. Ову прецизнију класификацију било је неопходно уочити, јер је дефиниција по *RJAK* шира а тиме мање прецизна („служи за описивање неких глаголских облика, особито футура I и II”). Облик 1 л. ј. *станем*, *стадох* у овим се примерима не јавља, али је он виртуелно присутан у језичком осећању, свакако условљен појачаном изражајношћу констатације: нпр. *Стадох га убеђивати да остане*.

Анализа оваквих примера наводи на још један закључак, који се односи на потребу да се уочи диференцирање односа *стане*: *стаде*. С једне стране је тип *стане говорити* као укључивање у везу са непосредно предстојећим говором (директно условљена будућност). С друге стране тип *стаде говорити* указује на релативни футурски (настављачки) однос условљен ситуацијом аориста.

Међутим из ових примера још се не види објашњење основног проблема *завршност*: *почетак*, мада нам Караџићево груписање значења указује пут на коме ће се моћи сагледати решење.

III

Да би се могао објаснити унутрашњи ситуациони опозитум базе *sta*, потребно је допунити оријентацију. Треба пре свега показати да ли је таква појава карактеристична за словенске језике, или има шири, општелингвистички карактер.

Према р. *стать: стану* (*Dictionnaire abrégé des six langues slavs*) имамо б. *намѣстевам се; ставам, станвам, бивам; начекавам; спирам се, стоја; с. стати, постати, почети; стати, уставити се; ч. stanouti, postaviti se, začiti, počiti, zastaviti se; stanouti, ustati, п. stanąć, być (będe), zacząć, ustać. — Интерференције, које нам у општем смислу потврђују основни речници словенских језика, изражене су и у наведеним значењима француског и немачког језика. Међутим, овакве интерференције изразитије потврђује руски језик конструкцијом *Он стал работать* (Толстой; cf. Ушаков). Ни у руском језику ова особина није добила маха, управо због више изведеница од базе **čep-* које су ближе општем значењу, док је нпр. сх. *начети* специфицирано својим семантичким језгром у правцу „почети сећи хлеб” и сл., и фиг. *начео је то питање* (тј. почео дискусију о...”). Словеначки пак језик (Pleteršnik) под 3 даје значење *vstati* (Valj.), *vstati se*, а то ће бити врло корисно у даљем току дискусије.*

Све ово показује да семантички унутрашњи опозитум базе **sta* није непознат словенском језичком типу, али да у словенским језицима није постао заједничком карактеристиком. Стога у самој овој појави треба идентификовати општелингвистички семантички процес, утврдити психолошку језичку страну његове условљености, а затим потражити објашњење факту што је управо у српскохрватском језику та појава добила широке размере, може се чак рећи узела много маха.

У овој анализи, којој желим да очувам конкретан карактер, тежиште треба поставити на семантичке вредности *sta* у латинском језику, у вези са етимолошким процесима немачког језика.

У немачком језику су специфицирана значења *stehen* и (*sich*) *stellen* (Kluge-Götz, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*) као „стати”, и „приправити нешто” односно „приправити се за нешто”.

У латинском језику су та два значења диференцирана унутрашњом семантичком поларизацијом, а то значи у опсегу структуре облика исте лексеме.

У великом речнику Латинског језика семантичког карактера (Quichcrat—Chatelain), са врло богатом грађом, истичу се као значења: зауставити се — остати на месту („*s'arrêter, ne pas s'avancer plus loin, être stationnaire*”) и бити усправан, истакнут („*rester debout être proéminent*). У свом етимолошком речнику латинскога језика Ernou-Meillet своде значење **sta* на два типа: 1. бити усправан („*être debout*” *opposé à sedeō, jaceō, cadō*; „*être dressé*”); 2. имати чврст став (*demeurer ferme*”, „*tenir*” milit. „*in acie*”).

Са инволвираним значењима трајања и свршености, латински глагол *stare* подразумева у себи односе сх. „стајати”, „стати”. Нијанса свршености је у ствари завршетак кретања: „застати”, а то подразумева „усправан став”. Али у динамици живота, а тиме и језичких изражајности, застој је припрема за нови однос. Застој је уводни момент у „стајање”, али је и предуслов за даљу предвиђену активност или непредвиђену ситуацију. У првом случају *stasto*, претпоставља увод у кретање, отпочињање нечега, и семантички се лако идентификује са глаголом „почети”, „*anfangen, beginen*”. У другом случају се психолошко-семантички намеће приправност, оно што Ernou-Meillet означавају појам „*dressé*”, а Chatelain као „*proéminent*”, тј. истакнут, приправан.

Застој према појму динамике говорнога тока је у исто време завршница и почетница, крај нечега, а почетак нечега другога. Отуда семантичка мотивисаност опозитних појмова *застати*: *почети*; отуда је један глагол завршности могао *прихватити* и значење почетности, разуме се: под условима наметнутим говорном ситуацијом.

IV

Бивалентност глаголске свршености, схваћена као реалитет говорног тока, означава с једне стране крај, а то је ситуација нова; а са друге стране означава очекивање, односно могућност почетка — а то је став говорног лица.

Таква бивалентност усмерава даљу анализу старијих примера из нашега језика, нарочито у изразима.

Глагол *стати*, битно или у историјском презенту, или у аористу, означава уопште изражај нове ситуације, отпочињање нечег новог, и не везује се искључиво за инфинитив. Тако израз *стати на ноге* значи „усправити се”, „заузети усправан став”, а томе одговара појам „*proéminent, dressé*”. Отуда се формирало и фигуративно значење израза *стати на своје ноге* у значењу „осамосталити се”, „постати способан за живот”, „стасати”, и са даљим семантичким извођењем „постати независан”.

Опозитост до сада неуочавана постоји између израза са семантичким тежиштем на завршетку, као што су *стати некоме на пут* „препречити некоме пут” тј. „омести некога у нечему”, *стати некоме на жуљ* „ловредити некога у ономе где је најосетљивији, где ће то најјаче осетити”, *стати некоме на сенку* „нашкодити некоме, газећи символ, *imago*, с е н к у његову”; *стати некоме на срећу* „спречити некоме да доживи своју срећу”.

Супротност овим значењима управо чине она значења чија је једва уочљива клица у поменутом изразу *стати на ноге*. Стати „на ноге” је, несумњиво, резултативно значење, али тај израз виртуелно садржи у себи њиме условљену семантику вредности: фиг. стати на ноге „да би се реализовала и афирмисала самосталност.”

Ово значење се сучељава са значењем израза *стаде га вика* тј. „отпоче његова вика” са генитивом личне вредности, који се сучава са значењем посесивности. Тај се израз своди на тип „стаде да виче”, односно „стаде викати”.

Цела семантичка категорија има тај аспект: *стаде га дрека* (П—К), *стаде га цика*, *стаде га запомагање*, *кукњава* и сл. Тај пут је типично психолошко-језички, а ова констатација

изазива питање: који је узрок дао толико много маха овој комплексној појави, мање изразитој у другим словенским језицима.

Стари историјски споменици указују на устаљену процедуру у односима феудалног друштва, конкретно — у судском поступку. Ово показују примери које наводим по Б. Даничићу (*Рјечник из књижевних старина српских s. v. стати*). У позиву *Стани вѣ помоштѣ мнѣ* (Ст. 5) апелује се да се заузме став и то стојећи, дакле да се устане, да би се приступило самоме акту указивања помоћи, одбране и сл. У таквом примеру глаголска допуна „у помоћ” у ствари је еквивалентна са намерном реченицом „да (ми) помогнеш”, тј. „помоћи (ми)”. — Пример *Да станеть на судишти* (М. S. 100) указује на процедурални судски поступак и одговара термину „пристати суду”, а пристајање суду је услов: „да се нешто учини”, „да се неко брани” и сл. Такав приступ суду народном био је специфичан: иступа се напред, али окружен онима који ће пресуђивати, као што се види из примера *Станеть по срѣдѣ вѣсѣхъ* (Д. 38). Иступити пред суд, стати пред суд је приправни акт за оно што је на суђењу главно: стати је у исто време почетак изјаве или одбране. То нам у потпуности показује већ анализирани пример, као и Пергошићев пример, по Владимиру Мажуранићу *Stati k pravdi — stare juri (Prinosi za Hrvatski pravno-povjestni rječnik II, s. v. stati, br. 12)*.

Овде имамо процедуралну специфичност.

V

Семантички опозитум завршност: почетак, управо прелаз на почетак новог активитета условљеног прегодним састанком, најбоље се види из примера који наводи Владимир Мажуранић *Tu vsta Dujam Vlaić i stav pred nami reče*, тј. „стаде говорити”, дакле „пред нама изрече”. Пример је из 1484. године. У томе је примеру најјасније речено „устати” и „ставши” тј. „стојећи” пред свима изговорити. У овоме је саопштење о догађају који се десило, отуда у њему ао-

IV

Бивалентност глаголске свршености, схваћена као реалитет говорног тока, означава с једне стране крај, а то је ситуација нова; а са друге стране означава очекивање, односно могућност почетка — а то је став говорног лица.

Таква бивалентност усмерава даљу анализу старијих примера из нашега језика, нарочито у изразима.

Глагол *стати*, битно или у историјском презенту, или у аористу, означава уопште изражај нове ситуације, отпочињање нечег новог, и не везује се искључиво за инфинитив. Тако израз *стати на ноге* значи „усправити се”, „заузети усправан став”, а томе одговара појам „*proéminent, dressé*”. Отуда се формирало и фигуративно значење израза *стати на своје ноге* у значењу „осамосталити се”, „постати способан за живот”, „стасати”, и са даљим семантичким извођењем „постати независан”.

Опозитост до сада неуочавана постоји између израза са семантичким тежиштем на завршетку, као што су *стати некоме на пут* „препречити некоме пут” тј. „омести некога у нечему”, *стати некоме на жуљ* „повредити некога у ономе где је најосетљивији, где ће то најјаче осетити”, *стати некоме на сенку* „нашкодити некоме, газећи символ, *шаго, сенку његову*”; *стати некоме на срећу* „спречити некоме да доживи своју срећу”.

Супротност овим значењима управо чине она значења чија је једва уочљива клица у поменутом изразу *стати на ноге*. Стати „на ноге” је, несумњиво, резултативно значење, али тај израз виртуелно садржи у себи њиме условљену семантику вредности: фиг. стати на ноге „да би се реализовала и афирмисала самосталност.”

Ово значење се сучељава са значењем израза *стаде га вика* тј. „отпоче његова вика” са генитивом личне вредности, који се сучава са значењем посесивности. Тај се израз своди на тип „стаде да виче”, односно „стаде викати”.

Цела семантичка категорија има тај аспект: *стаде га дрека* (П—К), *стаде га цика*, *стаде га запомагање*, *кукњава* и сл. Тај пут је типично психолошко-језички, а ова констатација

изазива питање: који је узрок дао толико много маха овој комплексној појави, мање изразитој у другим словенским језицима.

Стари историјски споменици указују на устаљену процедуру у односима феудалног друштва, конкретно — у судском поступку. Ово показују примери које наводим по Б. Даничићу (*Рјечник из књижевних старина српских s. v. стати*). У позиву *Стани вь помошт мнѣ* (Ст. 5) апелује се да се заузме став и то стојећи, дакле да се у с т а н е, да би се приступило самоме акту указивања помоћи, одбране и сл. У таквом примеру глаголска допуна „у помоћ” у ствари је еквивалентна са намерном реченицом „да (ми) помогнеш”, тј. „помоћи (ми)”. — Пример *Да станеть на судишти* (М. S. 100) указује на процедурални судски поступак и одговара термину „пристати суду”, а пристајање суду је услов: „да се нешто учини”, „да се неко брани” и сл. Такав приступ суду народном био је специфичан: иступа се н а п р е д, али окружен онима који ће пресуђивати, као што се види из примера *Станеть по срѣдѣ вѣсѣхъ* (Д. 38). Иступити пред суд, стати пред суд је приправни акт за оно што је на суђењу главно: стати је у исто време почетак изјаве или одбране. То нам у потпуности показује већ анализирани пример, као и Пергошићев пример, по Владимиру Мажуранићу *Stati k pravdi — stare juri* (*Prinosi za Hrvatski pravno-povjestni rječnik II, s. v. s t a t i*, br. 12).

Овде имамо процедуралну специфичност.

V

Семантички опозитум завршност: почетак, управо прелаз на почетак новог активитета условљеног прегодним састанком, најбоље се види из примера који наводи Владимир Мажуранић *Tu vsta Dujam Vlaić i stav pred nami reče*, тј. „стаде говорити”, дакле „пред нама изрече”. Пример је из 1484. године. У томе је примеру најјасније речено „устати” и „ставши” тј. „стојећи” пред свима изговорити. У овоме је саопштење о догађају који се д е с и о, отуда у њему ао-

рист; за футурску ситуацију пак према аористу *stade*, односно през. ист. *стане* корелативност чини намера означена инфинитивом, односно конструкцијом са „да”.

Општу формулу и одговарајући термин налазимо у наведеном примеру од Пергошића *Stati k pravde — stare juri*.

Плетершник (*Slovensko-nemški slovar*) глаголу *stati* (3) даје значење *vstati* (Valj.), тако да је *vstati se* у значењу „aufstehen” изједначено са *stati*. Ишчезавање *v* код глагола (*v*)*stati* налази се и у приморским хрватским говорима.

На тај начин

(*v*)*stade* *govoriti*

постаје такође

stade *govoriti*

дакле семантичка констатација:

wstade > '*stade* = *stade*.

Ту имамо процес паралелан са хаплоглијом:

състати се > *с—сътати се* > *стати се*, као у примеру:

Кад се сташе [ti. *стасташе, састадоше*] *до два војеводе, руке шире у образ се љубе* (Караџић, Н. П. VIII, 1900, с. 375).

Сам процес упрошћавања групе *vs* прелазом из *vs* > *s* објашњив је билабијалном, а тиме лабилном артикулацијом *v*: *w*, а нарочито у примерима које се односе на етоним *Vlah* (*Laški* и сл. cf. М. Pavlović, *La valeur et les processus des phonèmes v — w en serbocroate, Orbis pictus*, 1966, 621—624).

Анализа ових примера упућује на упоређење са диференцираним процесима у романским језицима. С једне стране у француском језику су прецизиране две нијансе: једна је моменат самога почетка *se mettre à ...*, а друга је припрема почетка „être sur le point de”. Међутим, с друге стране имамо гал. „*stava per uscire*”, „баш је хтео изаћи”, „баш се спремао да изађе”, и скретање пажње — „*sta a sentire*”, „слушај, чуј” (Deanović, *Talijansko-srpskohrvatski rečnik*). Румунски језик у овоме има формулу вршења радње и завршетка радње у опозитуму *de* и *din*, нпр. *a sta de vorbă* „causer” и *a sta din vorbă* „s' arrêter de parler”. Међутим конструкција са *să*, у вредности инфинитива, озна-

чава очекивање почетка, нпр. *casă stă să cază* „la maison est sur le point de tomber”, „кућа тек што се није срушила”, чему одговара ситуација у арумунском. Ово пак упућује на то да српска односно хрватска семантичка нијанса јављања почетка из претходно условљеног завршетка, припремног става, указује на балканистички подстрек и паралелизам.

VI

Семантичке нијансе типа *стаде га вика, стаде да говори, стаде говорити*, комплексно формиране на општелингвистичким психолошким односима, а са балканистичким подстреком, имају веома јасно изражене резултате и у раздобљу које карактерише нову епоху народних српскохрватских дијалеката и сам нови књижевни језик.

Према већ запаженим наводима из Карацићева језика, којима можемо додати и пример из његове прозе *Наместивши и своја два тона, стане пуцати (Српски устанак, с. 115)*, као и пример из народних приповедака *Он се стане крстити и чудити шта би то било (с. 105)*, — имамо такву употребу и у народним стиховима — *Кад то чуше Сембери Србињи, одмах сташе куповати* (тј. од Турака откупљивати) *робље (Забавник за 1828, с. 173)*. То се налази и у познијим текстовима народних умотворина, као *Они се стану смијати, а Бисерка им рече (Чајк. Српске народне приповјетке 1927, с. 32)*. Тако и *Једанпут изађе он у планину и стане свирати (Т. Борђевић, Циганске народне приповетке, с. 30)*; *Нашавши се у незгоди, стану се молити Богу да их спасе (ib. с. 220)*.

Један од најстаријих примера овог типа из новијега доба од Герасима Зелића показује већ фиг. почињање, а не само почетак — *У познија хришћанска времена, гдје толики народи стадоше имати високе науке (Житије Герасима Зелића I, с. 2)*. Такво значење је ушло и у најраније терминолошке изразе математике, а и у старију правничку и новију агротехничку фразеологију, нпр. *Прво се пише умножимак испод умножимка, пише се умножител кад станемо*

множити (Ј. Вукосављевић, *Рачуница*, с. 13); *Органи Министарства стану ватру сипати на Сонцона* (Порта 2, 1881); *Сељак је у велико стао набављати намирнице* (М. Аврамовић, *Земљорадничке задруге у Србији*, Српски књижевни гласник, XIII, 1904, с. 343).

У изразитих писаца хрватске књижевности имамо *стаде* и са именицама и са инфинитивом. Тако наводим: *И стаде малне дршћућим гласом говор дуг и широк у славу старих хрватских краљева* (А Шеноа, *Sabrana djela*, књ. III 1932 с. 291); *Затим стану размишљати гђе ли су ти Пазаринци* (К. Ш. Балски, *Бурђица Агићева*, с. 23); ... *стаде се показивати између њих* (Вл. Назор, *Пастор Лода*, с. 346). Тако имамо и у преводу *Енејиде* ... *на му стаде овако говорити* (П. В. Маран, *Енејида* 1917, с. 8).

Та је фразеолошка конструкција врло честа и у српских писаца, нпр. *Стану гледати тамо амо кроз планину, гдје би преноћили* (М. Бан, 1, с. 18); ... *на безобзирно стану прегледати полицу* (С. Матавуљ, *Из разних крајева*, с. 96); *О, хвала лепо; рече Земанда са таквим изразом простосрдачности да се сви троје стадоше смејати* (М. Борђевић, превод: А. Доде, *Жак*, с. 249).

Примери из књижевних и научних дела као и из свакодневног говора истичу не само почетак, прелазак на трајност радње, него и на учесталост, а тиме се допуњава семантички комплекс. Такав је пример од историчара Мих. Гавриловића ... *на онда стане излагати Португине обмане односно Крушевца* (Милош Обреновић III, с. 215) а из приповедака Душана Радића навешћу два примера:

- Професор је прао руке и таман стао прегледати инструменте, кад се одједном болесница *стаде трзати*, очајно надимајући прса (*Кроз живот*, с. 47);
- Најстарији људи у селу нису такав снег запамтили. За ноћ је с југовом лапавицом нападао, и зору преовладава кошава, па помрзла водњикав целац и по њему *стала засипати* огромне, суге сметове (*На сто огњишта*, с. 62).

VII

Глагол *стати*, својим облицима истор. презента *станем*, *стане* и аориста, углавном *стадох*, *стадоше*, ретко *стао*, прошао је кроз неколико векова фазу додира два супротна значења (з а с т о ј : п о ч е т а к) и стапања у резултативно значење *отпочињања* нечег новог. Такво значење се стабилисало и у потпуности изразило, као што су показали анализирани примери. Али у овоме случају спреге два супротна значења видимо, у примерима које налазимо и у говору и у књижевним делима, потврду релативности језичких појава. Завршени процеси ретко остају као лапидарни изрази, и подложни су продужењу процеса у смислу нове девијације, ка новој тенденцији.

У овоме што је служило као скристалисавање — нека семантичка „пукотина“ омогућава даљи процес. У томе правцу је занимљив пример из једне приповетке др Николе Вучетића, а из времена од пре пет деценија (*Душица* 1927, с. 142). Тај пример недвосмислено показује да је из језичког осећања, управо из језичке констелације, ишчезао у потпуности моменат *застоја* при стабилисању, при свођењу на нову почетност. Говорећи о *псу*, Вучетић наводи став *седења* а не *усајања*:

— није седео онако импозантно и достојанствено, већ је шетао ... и при нашем пролазу *стао да нас боље осматра*.

Дакле, значење „почети“ је потпуно еманциповано, враћено на нормални израз почетка трајне вредности „почео“.

Корелацију са овим примером чини уплитање емотивности, која увек ремети нормални говорни ток. Нормални став при *писању* није „устати“ — „стати“, као при говору, него „седети“, али Васић (*Црвене магле*, с. 104) каже:

— Побеснео стаде писати.

Трећи случај који утиче на ново усмеравање је мешање активне нијансе са повратном глаголском вредношћу. Иза *стаде* условљена је активност, али у преводу *Енеиде* (99) се каже:

— Ваздух се стаде проламати од њихове вике. Тако је продужени семантички процес водио *поновном*

диференцирању, управо раздруживању стабилсане семантичке вредности, као у примеру:

— ... онај живот без плана ... тек што је стао заборављати, поново је претио да отпочне (9).

На ремећење семантичке корелације наилазимо већ у примеру из језика Милорада Поповића Шапчанина. У примеру

— Већ се ста и љутити, па ме поче и карати (*Целокупна дела* III с. 335)

осећа се диференцирање између облика *ста* и *поче*, где се актуализира интеситетски јачи степен. Уосталом гл. *стати* и њиме условањена глаголска активност чували су своје посебне вредности, иако су биле респективно укључене у две посебне и изразито психолошке формације, као у народном стиху *Да је мени стати / па гледати*. Такво удружено јединство показује структурални однос у полусложеници *Стан-поглед*, у значењу „леп изглед“, „теферич“ (о томе: мој чланак, НЈ V, 1937, с. 281—284).

Значење *стати* у оваквој функцији већ се осећа као „народски“ израз и употреба му се постепено смањује под утицајем новог стилистичког статуса културне функције књижевног језика.

Стати у намерној функцији, а то значи и у конструкцији са инфинитивом, приближава се оним изразима које карактеришу архаичност и лапидарност; иде ка групи израза *стало му се* (К. Руварац, *Списи* I, с. 401), *стати на ... гледиште* (И. Баја, *Од живота до цивилизације*, с. 7, и др.), *стати на снагу „одрасти, ојачати“*, *стати на луд камен „оженити се“*, итд.

Овако комплексно изражени процеси, са укрштањима и изразитом контрадикцијом, а затим стабилсање, па поновно јављање активитета, врло карактеристично за једно од финитних значења, *стати* уз финално значење, — све то представља изразит семантички интерес. То је појачано тиме што једна до краја доведена семантичка анализа може указати на потребну реконструкцију целог склопа, гранања и диференцирања глагола *стати*.

Мил. Павловић